

ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว: ความรับผิดชอบของพยาบาล
Informed consent: Nurse liability

บทความวิชาการ

วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ

Journal of Nursing Science & Health

ปีที่ 43 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม) 2563

Volume 43 No.1 (January-March) 2020

จินตนา สุวิวัฒน์ อ.ศ.*

Chintana Suwittawat Ph.D.*

บทคัดย่อ

วิชาชีพการพยาบาลและการผดุงครรภ์เป็นวิชาชีพที่ปฏิบัติต่อร่างกายผู้ป่วย การปฏิบัติต่อร่างกายผู้ป่วยต้องได้รับความยินยอม โดยพยาบาลต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลให้เพียงพอที่ผู้ป่วยหรือผู้แทนโดยชอบธรรมจะเข้าใจและตัดสินใจยินยอมรับการรักษา ความยินยอมของผู้ป่วยหรือผู้แทนโดยชอบธรรมภายหลังได้รับการบอกกล่าวไม่ได้หมายถึงการสละสิทธิที่จะเรียกร้องใด ๆ รวมทั้งสิทธิฟ้องคดีกรณีพยาบาลปฏิบัติการพยาบาลไม่ได้มาตรฐานแล้วเกิดความเสียหายแก่ผู้ป่วย พยาบาลต้องรับผิดชอบทางแพ่ง อาญา และวิชาชีพ ในทางแพ่งหน่วยงานรัฐจะเป็นผู้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทน และมีสิทธิไต่เบี่ยงกับพยาบาล ในกรณีที่ปฏิบัติการพยาบาลโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง การรับผิดชอบอาญาจะรวมถึง จำ ปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับ ส่วนการรับผิดชอบทางวิชาชีพ คือว่ากล่าวตักเตือน ภาคทัณฑ์ พักใช้ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ หรือเพิกถอนใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ

คำสำคัญ: ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว ความรับผิดชอบของพยาบาล

Abstract

Nursing and midwifery professions is a profession that treats the patient’s body. Treatment of the patient’s body requires consent. Nurse must provide adequate treatment and care information that the patient or the legal representative will understand and decide to consent to treatment. The consent of the patient or the legal representative is not a waiver of any claim, including the right to sue. In case the nursing practice is not standardized and the patient is harmed, nurse is liable for civil, criminal and prof misconduct liability. In case of civil liability the State Agency must reimburse a compensation for the victim. The State authority can take the recourse from the nurse when it revealed that the nurse performed the violation by purposely or severely negligence. Criminal liability is to either punished or fined or both and liable for professional misconduct for instance admonished, or paroled, or holded a nursing professional license, or withdrew a nursing professional license.

keywords: informed consent, nurse liability

*Assistant Professor, Faculty of Nursing, Khon Kaen University

บทนำ

วิชาชีพการพยาบาลและการผดุงครรภ์เป็นวิชาชีพที่ปฏิบัติต่อร่างกายผู้ป่วย ได้แก่ การดูแล การฟื้นฟูสภาพ การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค รวมทั้งช่วยเหลือแพทย์ในการรักษาโรค การปฏิบัติต่างๆ เหล่านี้ไม่สามารถกระทำได้ โดยไม่ได้รับความยินยอมหรือโดยไม่มีเหตุจะทำตามกฎหมาย สิทธิของผู้ป่วยที่จะยอมรับการรักษาพยาบาล หรือปฏิเสธการรักษาพยาบาล เป็นสิทธิในการที่จะกำหนดชีวิตตนเอง (right to self-determination) ภายใต้อำนาจการตัดสินใจด้วยตนเองอย่างเป็นอิสระ (principle of autonomy) ดังนั้นการปฏิบัติต่อร่างกายผู้ป่วย ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ป่วย โดยพยาบาลจะต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลที่ผู้ป่วยจำเป็นต้องรู้ และเพียงพอสำหรับการตัดสินใจที่จะยอมรับการรักษาพยาบาล หรือยินยอมให้ปฏิบัติต่อร่างกายผู้ป่วย¹ ซึ่งเรียกว่าความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว (informed consent) เมื่อผู้ป่วยเข้ามารับการรักษาในโรงพยาบาล จะมีการให้ผู้ป่วยลงนามในหนังสือแสดงความยินยอมรับการรักษาไว้เป็นหลักฐาน ถึงแม้ผู้ป่วยเข้าใจและยินยอมแล้ว พยาบาลยังคงต้องให้การพยาบาลด้วยความระมัดระวังตามมาตรฐานของวิชาชีพ หากขาดความระมัดระวัง หรือประมาทเลินเล่อ จนเกิดความเสียหายขึ้นแก่ผู้ป่วย พยาบาลต้องรับผิดชอบทั้งทางแพ่ง ทางอาญา และรับผิดชอบทางวิชาชีพ บทความนี้นำเสนอเกี่ยวกับความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว ข้อยกเว้นของความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว กฎหมายที่เกี่ยวข้องและบทลงโทษ มาตรฐานวิชาชีพการพยาบาลและการผดุงครรภ์ ความรับผิดชอบของพยาบาลเกี่ยวกับความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว

ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว

ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว เป็นข้อกำหนดในการคุ้มครองผู้ป่วย เพื่อให้ผู้ป่วยมีสิทธิที่จะได้รับรู้ถึงผลดีของการรักษา ความเสี่ยงที่อาจเกิด

ขึ้นจากการรักษา รวมทั้งทางเลือกในการรักษา ซึ่งการรักษานั้นเป็นการรักษาที่ได้มาตรฐานตามวิชาชีพ² ซึ่งผู้ป่วยจะให้ความยินยอมหลังได้รับการบอกกล่าวให้ทราบข้อมูลแล้ว โดยข้อมูลที่บอกกล่าวต้องมีความครบถ้วน มีความชัดเจนและเพียงพอที่จะให้ผู้ป่วยสามารถตัดสินใจยินยอมรับการรักษา³ ข้อมูลที่พยาบาลต้องบอกกล่าวให้แก่ผู้ป่วยหรือผู้แทนโดยชอบธรรมทราบ ได้แก่ การวินิจฉัยโรคเบื้องต้น การรักษาหรือหัตถการที่แพทย์หรือบุคลากรทางการแพทย์เลือกจะนำมาใช้ ขั้นตอนหรือกรรมวิธีในการรักษา ระยะเวลาในการรักษา ค่าใช้จ่าย ผลดี ผลเสียหรือความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้จากการรักษาด้วยวิธีดังกล่าว การรักษาทางเลือกหรือหัตถการอื่นและความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งผลเสียและความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการไม่รับการรักษา⁴ ยกตัวอย่าง นาย ก. อายุ 23 ปี ประสบอุบัติเหตุรถชน กระดูกขาขวาหัก เสียเลือดมากถูกนำส่งแผนกอุบัติเหตุฉุกเฉิน แพทย์วางแผนเตรียมการผ่าตัดด่วน พยาบาลได้อธิบายเกี่ยวกับความจำเป็นที่ต้องผ่าตัดให้ผู้ป่วยทราบก่อนให้ความยินยอมผ่าตัด⁵ ส่วนบทบาทของพยาบาลในการช่วยเหลือแพทย์ในการรักษาโรคที่ต้องรุกล้ำร่างกายผู้ป่วย (invasive) พยาบาลจะต้องแจ้งวัตถุประสงค์ วิธีการพยาบาล และบอกวิธีการสังเกตความผิดปกติที่อาจเกิดขึ้น⁶ เช่น การฉีดยา การใส่สายยางเข้ากระเพาะอาหาร ฯลฯ พยาบาลจะต้องแจ้งวัตถุประสงค์ในการฉีดยา ให้ข้อมูลชนิดของยา ปริมาณ ตำแหน่งที่จะฉีดยา และผลข้างเคียงที่อาจเกิดขึ้น แจ้งวัตถุประสงค์ในการใส่สายยางเข้ากระเพาะอาหาร ตำแหน่งที่จะใส่สายยาง และผลข้างเคียงที่อาจเกิดขึ้น ให้ผู้ป่วยทราบก่อนให้ความยินยอม

รูปแบบของความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว

รูปแบบของความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว มี 2 รูปแบบ ได้แก่ เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร มีรายละเอียดดังนี้⁴.

1. เป็นลายลักษณ์อักษร

พระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 มาตรา 21 วรรคสอง บัญญัติไว้ว่า ถ้าต้องรับผู้ป่วยไว้ในสถานพยาบาลของรัฐ หรือสถานบำบัดรักษา ความยินยอมตามวรรคหนึ่งต้องทำเป็นหนังสือ และลงลายมือชื่อผู้ป่วยเป็นสำคัญ วรรคสี่ บัญญัติไว้ว่า หนังสือให้ความยินยอมวรรคสองหรือวรรคสาม ให้เป็นไปตามแบบที่คณะกรรมการกำหนด โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ดังนั้นความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าวของผู้ป่วยสุขภาพจิต ต้องเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น โดยลงนามให้ความยินยอมในแบบฟอร์ม (consent forms)

ยกตัวอย่าง คดีที่ผู้ป่วยโรคจิตเข้ารับการรักษาตัวในโรงพยาบาล จิตแพทย์ได้รับการรักษาโดยวิธีช็อตไฟฟ้าและการสะกดจิตให้หลับลึก โดยที่ผู้ป่วยไม่ได้ให้ความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร และไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะรักษาโดยปราศจากความยินยอม ในคดีนี้ศาลให้ความเห็นว่า การที่ผู้ป่วยเข้าไปรักษาตัวในโรงพยาบาลไม่ใช่การยินยอมโดยปริยายที่จะให้แพทย์พยาบาลปฏิบัติการรักษาพยาบาลโดยวิธีใดก็ได้

ส่วนผู้ป่วยทั่วไปที่ไม่ใช่ผู้ป่วยจิตเวช ก่อนให้การพยาบาล พยาบาลจะต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเจ็บป่วย การรักษา การพยาบาล การทำหัตถการ และยาที่ได้รับด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายเพื่อให้ผู้ป่วยผู้แทนโดยชอบธรรม สามารถตัดสินใจในการยินยอมหรือไม่ยินยอมให้แพทย์ พยาบาลปฏิบัติต่อตัวผู้ป่วย⁶ เมื่อผู้ป่วยตัดสินใจยินยอม จะให้ผู้ป่วยลงนามให้ความยินยอมในแบบฟอร์ม

2. ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 มาตรา 8 ไม่ได้บัญญัติถึงรูปแบบของการให้ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว⁷ ดังนั้นผู้ป่วยที่ไม่ใช่ผู้ป่วยสุขภาพจิต สามารถให้ความยินยอมได้โดยไม่ต้องเป็นลายลักษณ์อักษร โดยให้ความยินยอมโดยวาจาโดยปริยายจากปฏิกริยาที่แสดงออก พยาบาลจะบันทึก

ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าวที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ในเวชระเบียน¹⁰

ยกตัวอย่าง พยาบาลจะฉีดยาเข้ากล้ามเนื้อที่ต้นแขนผู้ป่วย เมื่อพยาบาลให้ข้อมูลเกี่ยวกับการฉีดยาเข้ากล้ามเนื้อที่ต้นแขนให้ผู้ป่วยรับทราบแล้ว ผู้ป่วยถลกแขนเสื้อขึ้นให้พยาบาลฉีดยาที่ต้นแขน การที่ผู้ป่วยถลกแขนเสื้อขึ้นให้พยาบาลฉีดยา แสดงถึงผู้ป่วยให้ความยินยอมในการฉีดยาโดยไม่ต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร⁴

ข้อยกเว้นของความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว

บางกรณีบุคลากรทางการแพทย์สามารถรักษาพยาบาลผู้รับบริการโดยไม่ต้องได้รับความยินยอม ข้อยกเว้นดังกล่าว ได้แก่^{4,11}

1. กรณีฉุกเฉิน

การช่วยเหลือผู้ป่วยในกรณีฉุกเฉิน ถือเป็นหน้าที่ของพยาบาลจะต้องปฏิบัติโดยด่วนเพื่อช่วยชีวิต ในกรณีที่ไม่อาจขอความยินยอมจากญาติได้ สามารถปฏิบัติการพยาบาลได้เลย ถ้ามีเหตุผลเพียงพอว่าทำไปเพื่อช่วยชีวิตให้ผู้ป่วยอยู่รอด ซึ่งเป็นข้อยกเว้นที่ไม่อาจขอความยินยอมตามหลักความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว (informed consent) ได้

ยกตัวอย่าง การทำหัตถการช่วยฟื้นคืนชีพผู้ป่วยที่หมดสติ หยุดหายใจจากการจมน้ำ ดังจะเห็นได้จากข่าวเมื่อวันที่ 11 เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2560 ที่พยาบาลให้การช่วยฟื้นคืนชีพเด็กชาย วัย 15 ปี ที่จมน้ำทะเลในขณะที่ลงเล่นน้ำทะเล ซึ่งพยาบาลสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าวจากเด็กชายหรือผู้แทนโดยชอบธรรม¹²

2. กรณีจำเป็น

กรณีจำเป็น เป็นกรณีที่ผู้ป่วยไม่อยู่ในฐานะที่จะรับทราบข้อมูล และไม่อาจแจ้งให้บุคคลซึ่งเป็นผู้รับทราบข้อมูลแทนผู้ป่วยในขณะนั้นได้ แต่แพทย์ พยาบาล มีความจำเป็นที่จะต้องทำการตรวจรักษา หรือทำหัตถการต่างๆ เพื่อให้สามารถประเมินภาวะการเจ็บป่วยของผู้ป่วยในขณะนั้นได้

ขอบธรรมมีสิทธิที่จะเรียกร้องและสิทธิที่จะฟ้องคดีทางแพ่งและทางอาญาในข้อหาละเมิดและประมาท เพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 มาตรา 444 มาตรา 445 มาตรา 446¹⁵ โดยหน่วยงานรัฐจะเป็นผู้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้เสียหาย แต่หน่วยงานรัฐมีสิทธิไล่เบียดเอาค่าพยาบาลเมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่าพยาบาลปฏิบัติการพยาบาลโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง ตามพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 มาตรา 8¹⁶ และรับโทษจำคุก หรือปรับ หรือทั้งจำและปรับ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 291 มาตรา 295 มาตรา 297^{17,18} รวมทั้งสิทธิที่จะกล่าวหาผู้ก่อให้เกิดความเสียหายนั้น โดยทำเรื่องยื่นต่อสภาการพยาบาลตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติวิชาชีพการพยาบาลและการผดุงครรภ์ พ.ศ.2528 มาตรา 33 ซึ่งโทษที่จะได้รับคือว่ากล่าวตักเตือน ภาคทัณฑ์ พักใช้ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ หรือเพิกถอนใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ⁶

กรณีศึกษาที่ 1: การปฏิบัติการพยาบาลที่ผู้ป่วยให้ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าวโดยประมาท

โจทก์คลอดบุตรคนที่สามในโรงพยาบาลแห่งหนึ่งโดยการผ่าตัด วันต่อมามีอาการปวดแผลผ่าตัดมาก ได้ยินยอมให้พยาบาลฉีดยาแก้ปวดเข้ากล้ามเนื้อบริเวณสะโพกด้านขวาตามแผนการรักษา ต่อมาผู้ป่วยมีอาการชาข้างขวา ทำให้ขาข้างขวาของโจทก์หมดความรู้สึก โจทก์จึงฟ้องเรียกค่าเสียหาย ศาลชั้นต้นพิพากษาให้จำเลยชำระค่าเสียหายแก่โจทก์ จำนวน 1000 ปอนด์ จำเลยอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์พิพากษายืน¹⁹ จากกรณีศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พยาบาลปฏิบัติการพยาบาลในการฉีดยาไม่ได้มาตรฐาน ไม่ยึดหลักการบริหารยาที่ถูกต้อง คือฉีดยาไม่ถูกตำแหน่ง ทำให้ผู้ป่วยได้รับความเสียหาย ขาข้างขวา หมดความรู้สึก จึงเป็นการกระทำโดยประมาท

กรณีศึกษาที่ 2: การปฏิบัติการพยาบาลที่ผู้ป่วยให้ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าวโดยประมาท

พยาบาลเตรียมยาแอมพิซิลิน โดยใช้โปแตสเซียมคลอไรด์ผสม เนื่องจากเข้าใจว่าเป็น sterile water และนำยาที่เตรียมเสร็จไปฉีดให้ผู้ป่วยทางหลอดเลือดดำ ส่งผลให้ผู้ป่วยเสียชีวิตทันที⁶

จากกรณีศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พยาบาลปฏิบัติการพยาบาลในการฉีดยาไม่ได้มาตรฐาน ไม่ยึดหลักการบริหารยาที่ถูกต้อง คือเตรียมยาไม่ถูกต้อง ทำให้ผู้ป่วยได้รับความเสียหาย เสียชีวิตจึงเป็นการกระทำโดยประมาท

สรุป

ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว ถือเป็นหน้าที่ของพยาบาล ในการปฏิบัติการพยาบาลตามมาตรฐานการพยาบาล โดยการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลให้ครบถ้วนและให้ผู้ป่วยหรือผู้แทนโดยชอบธรรมเข้าใจก่อนลงนามให้ความยินยอม หรือแม้พยาบาลจะไม่ได้ทำการขอความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร แต่พยาบาลต้องคำนึงถึงหลักการของความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว โดยบอกข้อมูลแก่ผู้ป่วยอย่างชัดเจน ความยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าวไม่เป็นการสละสิทธิเรียกร้องใดๆ รวมทั้งสิทธิฟ้องคดีของผู้ป่วย หรือผู้แทนโดยชอบธรรม การยินยอมดังกล่าวเป็นการยินยอมให้พยาบาลปฏิบัติการพยาบาลให้ได้มาตรฐาน ถ้าพยาบาลปฏิบัติการพยาบาลที่ผู้ป่วยหรือผู้แทนโดยชอบธรรมให้ความยินยอมไม่ได้มาตรฐานและก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ป่วย พยาบาลต้องรับผิดชอบทางแพ่ง โดยหน่วยงานรัฐจะเป็นผู้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทน และมีสิทธิไล่เบียดกับพยาบาลในกรณีที่จงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง รับผิดชอบทางอาญา โดยรับโทษจำคุก หรือปรับ หรือทั้งจำและปรับ รวมทั้งรับโทษว่ากล่าวตักเตือน ภาคทัณฑ์ พักใช้ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ หรือ

เพิกถอนใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ จากสภาการพยาบาลเมื่อผู้ป่วยหรือผู้แทนโดยชอบธรรมกล่าวหาพยาบาล

References

1. Wiboonwong W. Patient's right protection in the medical treatment. Personal papers course rule of law for democracy constitutional. College Office of the Constitutional Court; 2556. (in Thai)
2. Pozgar GD. Legal aspects of health care administration. 12th ed. Burlington: Jones & Bartlett Learning; 2016.
3. Ochareounrut P. Informed consent. In Chayarat C, Weerakul K, Praditsuwan R, Thongtaeng W., Editor. Medical ethics. Bangkok: Deuantula; 2555. p. 161. (in Thai)
4. Treesintonrat W, Suttibodee T. Medical law informed consent. Bangkok: Nititam; 2561. (in Thai)
5. Phungchompu W. A Practical guide to nursing practices for adults and the elderly : ethics conflict and decision making. Faculty of Nursing, Medicine and Surgery Chiang Mai University; 2557. (in Thai)
6. Teeratongkam S., Norrasan S. Law for nurse. Bangkok: Offset Plus; 2556. (in Thai)
7. Winyawat C. Consent to medical treatment : a neglected right of the patient. Naresuan University Law Journal 2551; 1(1): 95-117. (in Thai)
8. Chaowalit A, Khampalikit S, Nasae T, Chantamas S, editor. Ethical guidelines for nursing organizations: Mechanisms and practices. Bangkok: Chutthong; 2558. (in Thai)
9. National Health Commission. National health act BE 2550. 7th ed. Bangkok: Sahapatanapaisan; 2552. (in Thai)
10. Boonchalemvipas S. Consent to be treated with commercial medical treatment. Public Health & Health Laws Journal 2558; 1(2): 136-48. (in Thai)
11. Boonchalemvipas S. Laws and precautions of physician, nurse practitioner. 4th ed. Bangkok: Deuantula; 2551. (in Thai)
12. Wutt T. Admire the nurse for cardiopulmonary resuscitation to save lives drowning people. [ค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2561] จาก <https://news.mthai.com/general-news/563518.html>
13. Fremgen BF. Medical law and ethics. 4th ed. New Jersey: Pearson; 2012.
14. Suwittawat C. Patients' advocacy: The right to die at the end of life. Journal of Nursing Science & Health 2019; 42(1): 150-7. (in Thai)
15. Pengniti P. Explanation of the civil and commercial code on violations officials' liability act, BE 2539 and related Laws. 9th ed. n.p: n.p; 2558. (in Thai)
16. Suwittawat C. Tort liability of nurse. Journal of Nursing Science and Health 2017; 40(2): 146-52. (in Thai)
17. Meenakasitta T. Criminal law general category. 17th ed. Bangkok: Deuantula; 2559. (in Thai)
18. Honboonheam P., Meeniyoum C, editor. Law and ethics for nurse practitioner. Maha Sarakham: Apichas Press; 2553. (in Thai)
19. McHale J V. Law and nursing. 3rd ed. Edinburgh; New York : Churchill, Livingstone/ Elsevier 2007.